

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Політична психологія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема №1. Предмет і завдання політичної психології

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної
ради ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та
психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробники:

1. Професор кафедри соціології та психології, доктор педагогічних наук,
доцент Марченко О. Г.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри психології та педагогіки Харківської державної академії
культури, к. психол. н., доцент Віденєєв І. О.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук,
доцент Шиліна А.А.

План лекції

1. Предмет та об'єкт політичної психології.
2. Основні напрями політичної психології.
3. Основні методи політичної психології.

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна

1. Козирєв М. П. Політична психологія: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
2. Лозинський О. М. Політична психологія: навч. посібник. 4-те вид., доп. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 251 с.
3. Скуловатова О. В. Політична психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 280 с.

Допоміжна

1. Політика в особах / за заг. ред. Ф. Рудича. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 398 с.
2. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. Київ: Парламент. вид., 2011. 808 с.
3. Філософія і психологія публічної влади: монографія / В. Б. Дзюндзюк, Б. В. Дзюндзюк, О. І. Козлов, О. В. Котуков й ін.; за заг. ред. В. Б. Дзюндзюка. Харків: Вид-во «Магістр», 2015. 392 с.

Текст лекції

1. Предмет та об'єкт політичної психології.

У колишньому СРСР до 60-х років ХХ ст. політичної психології як науки фактично не існувало, оскільки політична свідомість громадян ототожнювалася з панівною ідеологією, а будь-які відхилення від неї вважались абсолютно неприпустимими. Інакше кажучи, політична свідомість громадян зводилася виключно до комуністичної ідеології. Наприкінці 90-х років в умовах розпаду СРСР, кризи комуністичної ідеології, відмови від комуністично-соціалістичних ідеалів, формування політичного плюралізму інтерес до політичної психології набагато підвищився, оскільки до того часу не було потреби теоретично обґрунтовувати складні політичні явища, яких не існувало. Останніми роками інтерес до політичної психології за кордоном, зокрема в посткомуністичних країнах близького і далекого зарубіжжя, посилюється завдяки таким складним політико-психологічним явищам, як внутрішня і зовнішня політика, тероризм, етноконфлікти, дискримінація окремих соціальних груп, наявність конфліктного потенціалу, формування субкультури протесту і недовіри громадян до владних структур.

Єдиного, усталеного визначення поняття «політична психологія» не існує. Найчастіше політична психологія трактується як наукова дисципліна, яка виникла в результаті політизації психології та психологізації політики. При цьому її об'єктивно вважають відносно самостійною складовою системи політичних наук.

Найбільш загальним і простим можна вважати таке визначення політичної психології: **політична психологія - це наука, що вивчає психологічні аспекти політичного життя**. Багато фахівців політичну психологію визначають як систему проявів суспільної психології (тобто свідомості), які виражають ставлення людей до політичної системи, спрямовують і характеризують їхню поведінку в політичному житті суспільства.

На думку фахівців з проблем засобів масової інформації, зв'язків з громадськістю, політична психологія представляє інтерес тим, що може відповісти, зокрема, на такі питання: яким є політичний портрет лідера і виборця, якими мотивами може керуватися лідер, приймаючи ті чи ті рішення, тобто політичну психологію розглядають під певним практичним кутом зору, що також важливо і об'єктивно обумовлено.

Досить вдалою видається дефініція відомого вченого Г. Щокіна, який вважає, що **політична психологія - це галузь психології, яка вивчає психологічні компоненти (настрої, думки, почуття, ціннісні орієнтації тощо) політичного життя суспільства, що формуються і проявляються на рівні політичної свідомості націй, класів, соціальних груп, урядів, індивідів і реалізуються в їхніх конкретних політичних діях**.

Український політолог Валерій Михайлович Бебик наголошує, що політична психологія складається зі **свідомих (раціональних) та позасвідомих (ірраціональних) елементів** і тому поєднує логіку соціальної взаємодії з логікою інстинктів, рефлексивність (свідоме відображення дійсності) та рефлексорність (безсвідому форму мислення).

Відома і так звана двовимірна модель політичної психології, прихильниками якої є, зокрема, група психологів на чолі з Теодором Адорно. Ця модель зумовлена історико-традиційним існуванням чітко визначених дуалістичних партійно-політичних систем республіканців і демократів (США), лібералів і консерваторів, правих і лівих. Звичайно, у «чистому» вигляді такої моделі практично не існує, але в політичному житті їй належить важливе значення.

Слід зазначити, що у тоталітарному суспільстві психологія беззастережно захищала принципи класовості. Навіть визнаючи індивідуальність окремо взятої людини, психологи в колишньому СРСР стверджували, що «в індивідуальній своєрідності будь-якої людини тією чи іншою мірою проявляється загальнокласове, оскільки багатогранність особистих доль має межі, які визначають належність до певного класу». Саме на такому твердженні і ґрунтувався загальний висновок, що «у спільності психологічних рис, типових для членів класу, і виявляється реальність класової психології». Далі виводились особливості співвідношення психології та ідеології класів, їх спільне та особливе, обґрунтовувалися історичний характер і динаміка класової психології.

Виокремлюють такі основні функції політичної психології:

- *пізнавальну* - дає змогу людині чітко орієнтуватися в політичному житті і вибирати способи своїх дій;

- *адаптаційну* - сприяє пристосуванню суб'єкта політики до навколишнього середовища;

- *мотиваційну* - дає змогу втілити наміри у певні політичні дії.

З огляду на викладене можна окреслити предмет, об'єкт і метод політичної психології.

Предметом політичної психології є відповідні психічні процеси, стани і властивості людини, які модифікуються, коли вона взаємодіє з владою. Таке загальне визначення предмета політичної психології можна дещо поглибити, деталізувати. На думку західних авторів, **предметом політичної психології є психологічні компоненти політичної поведінки людини, дослідження і аналіз яких дає змогу застосувати психологічні знання до пояснення власне політики.**

Це визначення, однак, не включає психологічних компонентів політичної поведінки окремих соціальних та етнічних груп. Важливо врахувати й те, що в психологічній науці багато складових, які є предметом політичної психології, вирішуються в межах соціальної, педагогічної і вікової психології, соціології, економічної науки, філософії, історії. Це, зокрема, політичне виховання, суспільна свідомість, політична активність, політична культура та ін.

Проаналізуємо політику як суспільне явище. Досить часто політику помилково розглядають як щось виключно пов'язане з політичними структурами - державою, її політичною системою - і залежне від них. Проте діапазон її дії, взаємодії з численними соціальними політичними суб'єктами надто широкий, складний і потребує окремого докладного розгляду.

Існують два основні підходи до визначення політики як суспільного явища - це сфера людської діяльності загалом і спрямування або спосіб діяльності людини. Перший підхід називають ще загальнонауковим, а другий - публіцистичним.

Політика має певні особливості, структуру, класифікацію та функції.

Особливостями політики є:

універсальність,

здатність проникати в усі сфери суспільного життя і стосуватися їх;

тісний зв'язок з неpolітичними суспільними явищами та процесами.

Структура політики охоплює:

певні політичні інтереси її суб'єктів,

політичні відносини,

політичні організації,

політичну свідомість суб'єктів політики та їхню

політичну діяльність.

Структурні складові політики тісно переплітаються, взаємодіють і впливають одна на одну.

Політику класифікують за:

сферами суспільного життя - економічна, національна, військова, екологічна, науково-технічна, соціальна, культурна;

об'єктом впливу - внутрішня і зовнішня;

суб'єктами політики і політичного процесу - державна, політика політичних партій, громадських об'єднань, рухів, груп;

пріоритетом діяльності (тобто метою) - політика нейтралітету, національного примирення, «великого стрибка», «відкритих дверей», компромісів та ін.

Основними функціями політики є:

забезпечення та стимулювання інноваційного, поступального розвитку суспільства;

управління суспільними процесами;

урівноваження, узгодження та взаємодія суб'єктів політичного процесу, усунення суперечностей між суб'єктами політичного процесу;

вираження інтересів і потреб усіх соціальних груп та верств населення;

стабілізація соціального стану особистості, її соціалізація, саморозвиток та самореалізація.

Обмеженість наведеного пояснення суті політичної психології очевидна. Слід виходити з того, що її **основою є власне психологія як наука про психічне відображення дійсності у процесі життєдіяльності, внутрішнього світу людини, конкретних її зв'язків із зовнішнім світом, про можливості розвитку психіки людини.**

Формування політичної психології як окремої науки та наукової дисципліни базується насамперед на ідеях, концепціях таких видатних філософів різних часів, як Т. Гоббс, Дж. Локк, І. Бетман, Г. Спенсер, А. Сміт, Т. Петерсон, Р. Мертон.

Методологію підходів до вивчення психологічних, соціальних процесів, основні методи їх дослідження політична психологія свого часу запозичила в соціології та соціальної психології.

Вирізняють чотири основних рівні політики, які характеризуються певними особливостями, закономірностями і конкретними суб'єктами.

Геополітичний - він охоплює відносини, діяльність окремих держав, міжнародних організацій, що створюються здебільшого для координації політики на міжконтинентальному, міждержавному рівні. Безпосередні суб'єкти: політики - керівники держав, окремих гілок влади, політики - лідери провідних політичних партій, громадських об'єднань, представники економічної, творчої, духовної еліти та ін.

Державний - є основою такої політики є організація публічної влади, діяльність державних структур різних рівнів (центрального, регіонального), організація місцевого самоврядування.

Структурний - мається на увазі політика таких суб'єктів політичного процесу, як партії, об'єднання, рухи, окремі авторитетні соціальні формування.

Особистісний - на цьому рівні здійснюється політика, пов'язана з діяльністю окремих індивідів, громадян, політичних діячів, лідерів нижчого рівня (передусім регіонального).

Найбільша кількість учасників політичних процесів припадає на третій і четвертий рівні.

Надзвичайно важливі в політиці символи, бо вони відтворюють, фіксують

характер, особливості нації, народу, держави, є ідейними або ідейно-образними структурами. Символи мають велике значення у житті людей: саме за допомогою символів люди спілкуються, взаємодіють. До основних політичних символів належать конституції, прапори, емблеми, державні свята, окремі знаки та ін.

Політичні технології містять в собі як прийоми досягнення негайних локальних короткочасних результатів (тактика), так і отримання глибинного, глобального, тривалого ефекту (стратегія).

Використання тих чи інших політичних технологій визначає ефективність політичного управління, регулювання політичних процесів, стійкість політичної системи і всього політичного простору.

Політичні технології в більшому ступені визначаються типом суспільного розвитку (домінування в ньому еволюційних чи революційних процесів), характером режиму (демократичний, тоталітарний та ін.).

Не існує абстрактних політичних технологій, бо кожна з них конкретна та унікальна, оскільки повинна забезпечити взаємодію різних політичних сил та структур для вирішення цілком конкретних питань.

З іншого боку, кожна технологія багатопланова за своїм змістом та характером, багатоаспектна за умовами здійснення, складом виконавців, видами політичної діяльності та проблемами, що потребують вирішення.

Сучасна політологічна наука виділяє декілька функцій політичної системи та технології здійснення цих функцій на різних рівнях наукового аналізу.

Перший рівень - це можливості системи, тобто її дія як елементу свого середовища. Під час взаємодії із суспільством (середовищем) політична система виконує такі головні функції: регулююча – управління і координація поведінки індивідів та груп, реалізується за допомогою таких технологій, як: політичне управління, формування громадської думки та маніпулювання нею, прийняття необхідних законів та ін.; мобілізуюча - означає, що будь-яка система повинна черпати необхідні для свого функціонування ресурси (формування політичних партій, громадських об'єднань, створення різних фондів і т.п.); дистрибутивна функція - це розподіл політичною системою благ, послуг, інших знаків відміни соціальним групам або окремим особам, виділення коштів незаможним та старим, захист громадянських прав; реагуюча - за допомогою якої система відповідає на вимоги окремих людей та груп, технології виборчих кампаній; вивчення, формування громадської думки, референдуми, діяльність PR та ін.; символізуючи - пов'язана з потребою в легітимності та підтримці в ім'я ефективного здійснення своїх функцій; технології: масової комунікації тощо.

Другий рівень аналізу відображає те, що відбувається в самій системі. При цьому можна виділити функції входу - артикуляції та агрегування інтересів, та функції виходу - нормотворчість, реалізації норм, контролю над нормами, політичної комунікації. Ці функції реалізуються за допомогою політичних, соціальних, економічних, адміністративних та інших технологій.

Розділити їх можна не завжди, бо вони взаємно переплетені та

реалізуються одночасно у поєднанні різних компонентів, форм, методів.

Технології функцій входу мають бути спрямовані на виконання вимог та підтримки з боку системи за допомогою участі у політичному житті; уваги до офіційної інформації; поваги до офіційної влади, символіки; проведення виборів, мітингів, маніфестацій, пікетів, публікацій у ЗМІ; матеріальної підтримки та сплати податків; надання послуг системі (безкоштовна праця, військова служба, дотримання законів тощо).

Функції виходу називають «урядовими» - це розробка правил, засобів їх застосування і контролю. Ці функції реалізуються через певні технології, часто закріплені законодавчо та маючи чіткі алгоритми виконання.

Третій рівень. Тут аналізуються функції, що сприяють збереженню та адаптації системи - політичного рекрутування та політичної соціалізації. Для їхньої реалізації використовуються такі технології: вивчення, підбору, розстановки, навчання, переміщення, перепідготовки кадрів і та ін.; придбання знань, вірувань, засобу існування, розуміння та співчуття, властивих суспільству, де живе людина; інтеграція культури в психологічну структуру особистості та її адаптація до певного економічного та соціального середовища.

Співвіднесення тих чи інших технологій з певною функцією політичної системи досить умовно і в чистому вигляді можливо лише теоретично, оскільки на практиці всі вони взаємно переплетені та реалізуються у складних сполученнях соціально-політичних, соціально-економічних, інформаційно-аналітичних та інших підходів.

У будь-якому випадку добитися підтримки своїх дій та лояльності з боку громадян влада може тільки тоді, коли засоби та методи рішення спираються на стійкі стереотипи поведінки, існуючи цінності та уяви більшої частини населення.

2. Основні напрями політичної психології.

У психологічній науці основними напрямками політичної психології є **біхевіористичний, когнітивістський, психобіографічний та психоісторичний**, то в кожному з них дещо по-різному трактується і об'єкт політичної психології.

Психологи-біхевіористи, предметом політичної психології вважають певні особливості політичної поведінки конкретної людини, політика, лідера, політичної групи, партії, організації тощо. Вони стверджують, що, вивчаючи поведінку, її можна не лише зрозуміти, пояснити, а й відповідно змодельовати, сконструювати. Тому і самі політики, на думку біхевіористів, є об'єктом маніпулювання. Такий погляд не можна заперечувати та необхідно враховувати.

Когнітивісти вивчають і досліджують закономірності ідеологічного процесу як складного, суперечливого і неоднозначного явища; їх мета - на основі розвитку політичної психології гуманізувати політичні відносини. Психологи-психоаналітики предмет політичної психології розглядають крізь призму насамперед підсвідомого.

Використовуючи своєрідний *психобіографічний метод*, вони прагнуть насамперед зрозуміти мотиви конкретних політичних вчинків.

3. Основні методи політичної психології.

Основними **об'єктами політико-психологічних досліджень** є:

політична участь,
 політичне лідерство,
 політичні цінності та установки,
 мотиви, що впливають на політичну поведінку,
 політична соціалізація,
 індивідуальна, групова та масова політична свідомість.

Спостереження - це спеціальне, систематична і цілеспрямована фіксація за політичною поведінкою, діями, процесами з метою з'ясування їх сенсу, змісту, мети і спрямованості.

Соціологічні опитування - метод, який часто використовують для збирання первинної вербальної інформації про явища індивідуальної і суспільної свідомості, об'єктивні факти і процеси.

Тестування - метод психологічної діагностики за допомогою заздалегідь заготовлених стандартизованих запитань та завдань (тестів).

Моделювання політичних ситуацій - дослідження політико-психологічних процесів і станів за допомогою їх реальних (фізичних) або ідеальних (насамперед математичних) моделей.

Психосемантичний аналіз - ґрунтується на психосемантиці - галузі психології, що вивчає генезис, будову і функціонування індивідуальної системи значень в індивідуальній свідомості (образи, символи, символічні дії).

Питання для самоконтролю

Що вивчає політична психологія?

Які функції політичної психології?

Якими методами і прийомами послуговується політична психологія?